

УДК 811.161.2'373.7:[39:667-12]

**Г. М. Доброльожа,**

кандидат філологічних наук, доцент  
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)  
galina.dobrol@gmail.com  
ORCID: 0000-0003-3684-5972

**А. М. Приймак,**

кандидат філологічних наук, доцент  
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)  
filolog.zt@gmail.com  
ORCID: 0000-0001-9113-9515

## **АРЕАЛЬНА ФРАЗЕОЛОГІЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ СВІТУ УКРАЇНЦЯМИ**

*У статті з'ясовано роль ареальної фразеології у вивченні концептуальної картини сприйняття світу українцями; представлено різні типи опису та фіксації фразеологізмів; розкрито роль ареальних фразеологізмів у формуванні загальноукраїнського фразеологічного фонду. Також у статті розглянуто декілька аспектів вивчення фразеології і, зокрема, принцип концепту, який передбачає єдність форми і змісту фразеологізму, його тісний зв'язок з реаліями культурного, побутового, духовного та релігійного життя українців.*

**Ключові слова:** *концепт, концепт пан, фразеологізм, ареальна фразеологія, етимологія, семантика.*

**Постановка проблеми.** Збирання, опрацювання та всебічний аналіз діалектного фразеологічного матеріалу був і залишається актуальним у сфері культурології, мовознавства, літературознавства та етнографії. Це добре усвідомлювали світочі української науки та культури XIX-XX століття, котрі протягом багатьох років фіксували та опрацьовували ареальний фразеологічний матеріал (М. Номис, П. Чубинський, Хв. Вовк, В. Гнатюк, М. Закревський, З. Доленга-Ходаковський, М. Максимович, В. Даль, І. Франко та інші). Пізніше зібрані матеріали увійшли до складу різнотипних словників, до численних збірок прислів'їв та приказок. Збирачі та упорядники тезаурусів усвідомлювали, наскільки важливо зафіксувати фразеологізм у певному населеному пункті, проілюструвати його семантику та стиль ужитку в контексті, адже діалектні фразеологізми, з одного боку, – поповнюють загальноукраїнський фразеологічний фонд, а з іншого – через вплив освіти, комунікаційних технологій, територіальних переміщень осіб просто зникають. До того ж саме фразеологізми закарбували численні обрядові дієства і звичаї, вірування та побутові звички українців, і зокрема галичан, поліщуків, слобожан, степовиків, волинян, бойків, подолян тощо.

Збирачі по-різному фіксували діалектні фразеологізми, наприклад, як вкраплення в лексичний діалектний словник (П. Лисенко. Словник поліських говорів. – К., 1974), як цілісні типові словники (Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. Марковича и других. Спорудив М. Номис (1864)), як семантичні та структурні елементи пісень (Бандурка: Українські сороміцькі пісні / Упорядник М. Сулима. – К., 2001).

**Аналіз останніх досліджень.** Також у певні періоди фразеологізми вивчалися з різних кутів зору: семантичного, структурного, стилістичного, когнітивного тощо. На сьогодні все більшого поширення набуває концептуальний принцип вивчення фразеологізмів, який передбачає єдність форми і змісту фразеологізму, його тісний зв'язок з іншими реаліями культурного, побутового та соціального життя українців. До цього новітнього наукового напрямку, випередивши наукову епоху, долучився, зокрема, доробок відомого письменника-поета-драматурга, літературного критика, публіциста, перекладача, філософа Івана Франка "Етнографічний збірник. Галицько-руські народні приповідки" у трьох томах (1901-1910), що став, за словами Є. Регушевського, "неперевершеним зразком лексикографічної розробки української фразеології" [1: 714]. У тритомному "Етнографічному збірнику..." зафіксовано різні за змістом, будовою десятки тисяч прислів'їв, приказок, примовок та власне фразеологізмів, що побутували на теренах Галичини у XIX – поч. XX ст. (І. Франко: "...кількість уміщених одиниць дійшла до поважного числа 31 910"). Сталі вислови у "Галицьких...приповідках" записані в реєстрі за опорним словом, тобто використовується ідеографічний принцип фіксації звороту – такий запис дозволяє аналізувати фразеологічні вирази як складову частину певного концепту. Значно пізніше друком вийшов "Словник стійких народних порівнянь" (1993), який уклали і видали українські фразеологи О. Юрченко та А. Івченко. Словник містить понад чотири тисячі порівнянь-фразеологізмів, які розміщені за стрижневим словом (переважно іменником) і легко вписуються в систему концептуальної характеристики навколишнього світу. Важливим напрацюванням у напрямі концептуального світобачення став словник-довідник В. Жайворонка "Знаки української етнокультури" (2006), у якому розміщено сталі фразеологізовані словосполучення етнокультурного змісту. В цілому,

етноконцептуальне сприйняття світу властиве багатьом сучасним українським мовознавцям, літературознавцям, культурологам та історикам (В. Ужченко, О. Селіванова, В. Скуратівський, О. Таланчук, В. Завадська та інші).

**Метою** наукової статті є аналіз одного із знакових концептів українського світобачення, який засвідчить всепроникність певного образу в усі сфери громадського, побутового, культурного, духовного та релігійного життя українців. Як приклад для аналізу ми обрали загальноукраїнський концепт *пан* в матеріалах фразеологічних словників, що належать до різних наріч української мови. У статті також виконано етимологічну розвідку щодо походження лексеми *пан*, з'ясовано особливості стилістичного та побутового вживання.

**Виклад основного матеріалу.** *Пан* в українській суспільній та мовній традиції – поняття багатозначне: 1. *пан* – "поміщик у давніх Польщі, Литві, Україні та Білорусі": *Їхав пан з кучером в далеку дорогу. Вони їхали мовчки, але мовчанка пану обридла* (Укр. нар. казка); 2. *пан* – "особа, яка мала привілейоване становище, належала до забезпечених верств міського населення, інтелігенції": *Йому, неписьменному, жилося і тяжко, і гірко, і так хотілося "вивчити свого сина на пана"* (О. Довж.); 3. *пан* – "ввічлива форма звертання або називання стосовно осіб чоловічої статі": *пане-брате, пане-господарю, пане Микито* [2: 514].

На сьогодні в Україні апелюють *пан* і похідні *пані*, *панночко*, *панове* набувають все більшої популярності, оскільки таким чином завжди можна висловити шанобливе ставлення до співрозмовника чи аудиторії, а також звернутися до незнайомої людини. Прикметно, що звертання *пан*, *пані* здавна вкорінилися на західноукраїнських теренах і дедалі поширюються на Північ, Схід, Південь і центральну частину нашої країни, витісняючи мовні покручі *девочка*, *девушка*, *женщина*, *дамочка*, *муціна*, *мальчик*, *гражданка*, *гаспадин*, *таваріщ* і подібні словесні мутанти.

Серед мовознавців і до сьогодні немає єдиної точки зору щодо походження лексеми *пан*. На думку А. Брюкнера, лексему *пан* принесли до Центральної Європи кочівники-авари (лат. *avarī*, давньорус. – *обрі*). У VI столітті вони захопили давню римську провінцію Панонію і жорстоко підкорили сусідні слов'янські племена. Територія створеної держави Аварський каганат була поділена на округи – *жути*, які очолювали *жупани*. Саме від лексеми *жупан* утворилося угорське *ispán* та центральноєвропейське *pan* (українська, польська, білоруська, чеська, словацька, верхньо- і нижньолужицька мови) [3: 393]. Сьогодні в іспанській мові *pan* є артиклем чоловічого роду, а у фламандській – середнього.

Гіпотезу А. Брюкнера заперечує М. Фасмер, оскільки вважає, що *пан* походить із *\*gъpanъ*, яке витворилося з древньоіндійського *gъpāś* "пастух, сторож" [4: 195–196].

Український мовознавець Г. Півторак пояснює етимологію *пан* з польської мови, зводить до праслов'янського [*\*gъpanъ*], що цілком певної етимології не має; вважає запозиченням з давньоіранського джерела; ір. *\*gu-pāna-/ \*gau-pāna-* "коров'ячий пастух, охоронець скоту" складалося з основ ір. *gau-* "корова, бик, велика рогата худоба" і *pāna-* "захист, охорона, сторожа", похідної від *\*pā-* "берегти, захищати". Менш переконливе, на думку Г. Півторака, традиційне пов'язування *\*gъpanъ* з [*жупан*] "начальник округу (в різних слов'янських землях)" [5: 273].

Думку про іраноскіфське походження лексеми *пан* підтримує також мовознавець О. Трубачов, оскільки іранське *g(a)u* – *рапа* означає "оберігач худоби", "чабан" [6: 73]. Скіфи були кочівниками і перевагу надавали скотарству, таким чином, чабан у скіфському суспільстві був шанованою людиною. Ймовірно, саме іраноскіфського походження *пан* поруч із свійською худобою згадується в українських колядках та щедрівках:

*Го-го-го, коза, го-го-го, сіра,  
Ой розходилася, розвеселилася,  
При своєму двору, при пану-господару!  
Де коза ходить, там жито родить,  
Де не буває, там вилягає...*

Відомий тюрколог К.-Г. Менгес також виводить похідну лексему *пан* від *жупан*, проте, на його думку, *жупан* – китайського походження (звучить як [y:an] і означає "великий володар", похідним від *жупан* він вважає *каган* – "східний володар", саме цим титулом, за свідченням мусульманського географа Ібн Руста, іменували київських князів Аскольда, Володимира Великого і Ярослава Мудрого [7: 31].

На думку мовознавця-дослідника В. Мойсеєнка, в українському слововжитку *пан* має різновекторну етимологію: *пан* на ознаку поміщика, шляхтича – запозичення з польської мови; а *пан* із значенням "працьовитий господар, власник худоби" – іраноскіфське запозичення [8: 14]. Цікаво зазначити, що лексема *пан* із значенням "поміщик, шляхтич" в українському мовленні різних жанрів суцільно негативна (казки, притчі, прислів'я, приказки, українська проза XIX–XX ст.); натомість конотація лексеми *пан* на ознаку господаря, приятеля, чоловіка – позитивна (колядки, щедрівки, шанобливе звертання).

Ми свідомо не розглядаємо і не пов'язуємо етимологічно лексеми *пан* у значенні 1. *Пан* – "грецький бог лісів, отар, пастухів"; "покровитель природи"; 2. *Пан* – "мала планета № 4450 в Сонячній системі"; 3. *пан-* (з грецької *все*) – "початкова частина складних слів", оскільки ці лексеми перебувають з нашими

панами в омонімічних зв'язках. Хоча, на думку неологіста Юрка Зеленого, давньогрецький міфологічний персонаж *Пан* (грецький *Фавн*) тісно пов'язаний із сучасним українським *паном*, проте в українській мові *пан* частково змінив своє значення і використовується як шанобливе звертання. Фонетичні зміни Юрко Зелений пояснює тим, що оскільки раніше українці не знали *ф*, то замінювали його на *п* або *т*, тому *пан* і *фауна* – спільнокореневі слова [9: 42].

У статті, аналізуючи концепт *пан*, ми розглянемо змістову та структурну складову частину трьох українських наріч (південно-західного, північного, південно-східного); як ілюстративний матеріал використаємо матеріал регіональних фразеологічних словників.

На території південно-західного наріччя апелювали *пан* був і залишається надзвичайно актуальним, він використовується з різним значенням, наприклад, у романі Івана Франка "Борислав сміється": *Добре, прошу пана!* (вставна конструкція); *І пан будовничий поважно наморщив чоло...* (шанобливий додаток до фаху); *Панове, передовсім ходім дами привітати* (визначення соціального стану) тощо.

Що ж до фразеологізмів з компонентами *пан*, *панове*, *пані*, *панич*, *панський*, то найбільш повно вони зібрані Іваном Франком у тритомному виданні "Етнографічний збірник. Галицько-руські народні приповідки", яке стало неocenним науковим здобутком і результатом майже сорокарічної праці ученого. На жаль, ця фундаментальна фразеологічна робота ще й до сьогодні не стала об'єктом цілісного вивчення вітчизняними та зарубіжними фразеологами, не видавалася та не особливо популяризувалася як у радянській Україні, так і за часів незалежності – а даремно, оскільки у тритомному виданні вміщено десятки тисяч фразеологізмів із поясненням значення виразу та вказівкою місця фіксації. На сторінках автор фіксував не лише фразеологізми, але й побажання, прокльони, заклинання, передражнювання, каламбури, фрагменти анекдотів, зібрані на території Галичини. Фразеологічну працю Івана Франка високо оцінили сучасники-науковці, зокрема, німецький етнограф та історик, професор Р. Кайндль називає її "надзвичайно цінною збіркою"; чеський славист та етнограф, професор І. Полівка зазначає, що "це чудесна, гідна подиву збірка і вона перевищила усі відомі на той час збірки слов'янських приповідок"; польський славист, професор А. Брюкнер оцінив словник "Галицьких... приповідок" як першорядну наукову працю; у часописі "Живая старина" автор писав, що "це справжня скарбниця, з якої завжди будуть черпати потрібний матеріал і дослідники народного побуту, і поети" [10: 140].

Безперечною заслугою Івана Франка є новітній на той час принцип систематизації численного фразеологічного матеріалу – за основним, заголовним словом (ідеографічний принцип); при цьому вчений ставив за мету: "1) вичерпати і добре впорядкувати весь досі звісний у друку і мною згромаджений галицько-руський матеріал приповідковий, взятий з уст народу, і 2) видати його по змозі науково, критично, з показом джерел, з захованням діалектових особливостей... і з долученням таких об'яснень, на які спроможуся". На сьогодні ідеографічний принцип класифікації фразеологізмів за *Stichwort'ami* (термін І. Франка) розробляється і використовується у світовій фразеографії як найбільш відповідний, зручний та функціональний.

Фразеологічний словник Івана Франка "Галицько-руські народні приповідки" містить понад двісті фразеологізмів з реєстровими словами *пан*, *пані*, *панна*, *панич*, *панський* [11: 491–502].

У словнику стрижневий компонент *пан* залежно від контексту має різне значення: "поміщик, шляхтич" (*Кривда тобі, що мене пан погладив*); "артикуль шанування" (*Чуєте пан майстер, пийте келішок горівки, а злізте з даху, не псуйте тонте*); "Бог" (*На кого Пан-Біг, на того і люде*); "сусід, приятель" (*Ти міні не пан, я тобі не слуга*); "чоловік" (*Від милого [мого, свогого] пана мила міні рана*); господар (*Каждий пан в своїй хаті*); "вільна, самодостатня людина" (*Я сам собі пан*); "собака" (*Такий пан, що в соломі спит, а зубами блохи лове*).

Через сюжет фразеологізмів, зафіксованих Іваном Франком, постають риси характеру панства – тогочасної еліти Речі Посполитої:

"жорстокість": *Добрий пан – взяв у дітей хліб та кинув псам; Вхопив пан за тіло, а чорт за душу; Чого пани наварять, тим ся піддані попарять; Що пан зотягн пером, то хлоп не витягне волон;*

"підступність": *Як пани ласкаво кажуть "коханку" або "муй коханий", то вже певно не минуть буки; Най Бог боронит від панської ласки, а від людської ненависти;*

"сварливість": *Пан, а псу брат; Тому наших панів мара бере, що не разом с-ти ходет;*

"вередливість": *В чім пани бракують, в тім убогі смакують; Двом панам служить, а сорочки не має [бо ні одному не догодить]; Пани як дурні: що хочать, то роблять; Пану і псу всьо вільно;*

"байдужість": *Що панам? Г-о панам, а нам біда; Добрий пан: ні бє, ні лає, та в нічім не дбає; Обіцяв пан кожух, тепла його бесіда; Казав пан: кожух дам, тай його слово тепле;*

"легковажність": *Не дурень вигадав паном бути; Не оден четвер минув, нїм пан село набув, але коли загадав, тогди продав;*

"жадібність": *Пан, а псу хліб з'їв; Пани свої села мають та дранті латають; Такий ми то пан, що з остатного гам; Пан добрий так як отець, взяв корову і скопець; а пані як мати, казала теля взяти;*

"гонорівість": *Три пани, два атамани, а оден підданий; Пани мої дрібненькі, а вуши як біб;*

"лінощі": *Пани: в січку срати, в полову съєсти, а робити нема кому; Пани і коти де хотят, там і лежат; Самі пани, а в грубі хто буде топити?; Самі пани, а хто буде свині пас?.*

Особливо дошкульної характеристики зазнавали зубожілі пани: *Будь великим паном малим коштом; Були два пани, мали одні штани: котрий раніше встав, той сі в них вбирав, а котрий пізнійше, то той хорував; Великий пан: з чого сорочка, з того й жупан; Дрібненькі пани, а воші як біб, восковані чоботи, а босий слід; Ей пани голоколінці!; Прошу пана, торба впала!.*

Мовці зневажливо відгукувалися про своїх та чужих панів: *Польський пан а руська свинє,– всьо єдно; Такі пани по два на свини; Панич – засранич; Паничу, свині квичут; Що то минї за паньи, що під носом калабаньи.* Лише один вислів позитивно характеризує пана як дбайливого господаря: *Он пан своє село має, а як сі розідре, то залагає.* Сподівання щодо появи людських, добродесних рис фіксуються у висловах: *Може ще й з панів будуть люде; Може й пан бути чоловіком.*

Фразеологізми з "панським" компонентом характеризують чимало аспектів громадського і приватного життя галицького селянина та міщанина XIX – поч. XX ст.:

"соціально різницю між панами та простими людьми": *Або то пан з иншої глини, ніж хлоп; Оден пан, другий хлоп: оден цабе, другий соб; Пан з паном, а Іван з Іваном;*

"порівняння статусу панів та селян": *Пан з паном сі погодит, а Іван в шкіру дістане; Пан з паном ""Дзїнь добри"", а хлоп в с-ку дістав; Пани бють ся, а в мужиків боки болять;*

"засторогу": *З панами пуцки не мнїрїий, бо як твоя буде коротша, то натїгнут, а як довша, то втнут; З великими панами не за панбрат; З панами приставай мало, а з дурнями ніколи;*

"стосунки пана і слуг": *Не так пан, як підпанки; Пан каже пострашити, а слуги бють; Пан каже, слуга мусит; Пан страшит, а слуги бють;*

"бажання простолюдина стати паном": *Всі пани, а хто буде свині пасти?; Коли-сь не пан, не вбирай сі в жупан; Коли-сь не пан, не пань сі; Ні пани, ні ляхи, саме дрантє.*

Стійкі вислови, зафіксовані в "Галицьких...приповідках", різняться за походженням – це елементи анекдотів, оповідок, казок, притч, анекдотів (*Наступив пан хлопів на ногу та й каже: "О, пардон!" "Ти сам пердун!" відказав хлоп*); побажання (*Дай вам Боже панованє!*); прокльони (*Бодай пан до живїте папував, а по смерти тачками камїне возив*). Іван Франко паспортує кожен вислів – вказує назву населеного пункту (*Калуш, Льв., Підпеч.* тощо), розповідає історію виникнення та особливості вживання вислову (*Оповіданє про львівського купця Русина Товарїцького, що в р. 1818 в часі приїзду цїсаря Франца I до Галичини на панських банкетах заробив стїлько, що купив собі село*).

У структурі багатьох виразів фіксуються діалектні ознаки – фонетичні, лексичні, граматичні. Чимало фразеологізмів містять історичний компонент: *Пізнати пана по хольвах* (с. Нагуєвичі); Іван Франко коментував, що "панські гайдуки ходили звичайно в чоботях з високими холявами і з кутасами різних кольорів, по яких пізнавано, котрий гайдук до якого пана належить".

Поняття *пан* як у соціальному, так і в економічному, культурному та фразеологічному житті представників інших діалектних нарічч було також актуальне, проте ні в північноукраїнському, ні в південно-східному не могло зрівнятися із записаними Іваном Франком висловами на території південно-західного наріччя. Причин цього було декілька: територія Західної України до 1939 року була під владою Речі Посполитої, і вживання апелювання *пан*, тобто "поміщик", "представник привілейованого стану", було нормою; на західних теренах традиція звертання *пан-пані* ніколи не переривалася і була природною.

Нечисленні, проте колоритні фразеологізми з компонентом *пан* зафіксовані на території північноукраїнського наріччя в говірках Середнього Полісся [12: 130]:

"гоноровість": *Великого пана цяця!; В пана бавитися; Пан на всю губу; Помазатися паном; Хоч пан ледачий – да комір стоячий; Такий великий пан став, що й рогачем у ніч не посадиш;*

"лінощі": *Не великий пан – зробиш і сам; Сидить як пан-барон; Паном діло жити.*

Що ж до південно-східного наріччя, то на Слобожанщині, Донеччині та Луганщині зафіксовано єдиний фразеологізм *Жити як у пана за пазухою* із значенням "привільно, спокійно, безтурботно" [13: 179]; функціонування вислову з таким значенням досить дивне, оскільки за панщини життя було важким, невідільним (*Пристав як пан за подушне*), до того ж замість компонента *пан* у структурі фразеологізму традиційно вживається *Бог* (*Жити як у Бога за пазухою* (за кроснами, за плечима, за дверима і под.). Інші фразеологізми характеризують безроздільну владу, користування керівним становищем і мають гумористичне забарвлення: *Панує як бугай у череді; Панує як тівень на сідалі* [14: 82].

Фразеологізми, записані в "Галицьких...приповідках" та у "Фразеологічному словнику говірок Житомирщини" мають численні паралелі: *Або пан, або пропав // Чи пан, чи пропав; Два пани, одні штани, хто борше встав, той борше сі вбрав // Пани – на трьох одні штани: який раніше встав, той штани і убрав*, що свідчить про певні політичні, економічні та культурні зв'язки між теренами України.

**Висновки.** Проаналізований концепт *пан* і похідні від нього утворення в світовій, слов'янській, загальноукраїнській та регіональній традиціях мають глибоку історію, вони міцно увійшли у світоглядну, мовну та культурну традицію українців. Сьогодні відбувається відродження давньої

усталеної звички звертання, також активно побутують численні фразеологізми, прислів'я та примовки з компонентом *пан*.

Подальшу **перспективу** наукових досліджень убачаємо в опрацюванні інших базових концептів української етнокультури; проведення етимологічних, структурних та семантичних паралелей в наріччях української мови для встановлення закономірностей утворення та функціонування певних концептів.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: Русанівський В., Тараненко О., Зяблюк М. та ін.]. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 750 с.
2. Сучасний тлумачний словник української мови / [укладачі: Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник]. – Х.: ВД Школа, 2006. – 832 с.
3. Brukner A. Słownik etymologiczny języka polskiego (reprint 1927 p.) / Aleksander Brukner. – Krakow: Wydawnictwo Literackie, 2005. – 862 s.
4. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 томах / Макс Фасмер. – М.: Прогресс, 1987. – Т. 3. – 832 с.
5. Етимологічний словник української мови: в 7 томах / [укладачі: Р. Болдирев, В. Коломієць, А. Критенко, О. Мельничук, Г. Півторак та ін.]. – К.: Наукова думка, 2004. – Т. 4. – 652 с.
6. Трубачов О. В. Этимологический словарь славянских языков / О. В. Трубачов. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 94 с.
7. Menges K. Etymologika / Karl Menges. – Columbia universitet: Hels, 1964. – 118 s.
8. Мойсеєнко В. І. Про походження звертання "пан" / В. І. Мойсеєнко // Освіта регіону. – 2011. – № 1. – С. 14–15.
9. Зелений Ю. Люди не хочуть бути українцями / Юрій Зелений // Країна. – 2012. – № 113. – С. 41–42.
10. Сербенська О. Мовний світ Івана Франка: статті, роздуми, матеріали / О. А. Сербенська. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 372 с.
11. Франко І. Етнографічний збірник. Галицько-руські народні приповідки [Електронний ресурс]: етнографічний збірник / І. Я. Франко. – Л.: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1908. – Т. II. – Вип. II. С. 491–502. – Режим доступу: <http://www.elib.nplu.org>.
12. Добролюжа Г. Фразеологічний словник говірок Житомирщини / Г. М. Добролюжа. – Житомир: ПП Туловський, 2010. – 403 с.
13. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма Матер, 2002. – 263 с.
14. Чабаненко В. Гартоване слово. Постійні порівняння в говірках Нижньої Наддніпрянщини / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: Гарт, 1995. – 164 с.

### REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Ukrains'ka mova. Entsyklopediia [Ukrainia Language. Encyclopedia] / [redkol.: Rusanivkyi V., Taranenko O., Ziabliuk M. ta in.]. – K.: Ukrains'ka entsyklopediia, 2000. – 750 s.
2. Suchasnyi tлумачnyi slovnyk ukrains'koi movy [The Modern Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language] // [ukladachi: N. Kusaikyna, Y. Tsybulnyk]. – Kh.: VD Shkola, 2006. – 832 s.
3. Brunker A. Słownik etymologiczny języka polskiego (reprint 1927) [Dictionary of the Etymological Language of Polish] / Alexander Brukner. – Krakow: Wydawnictwo Literackie, 2005. – 865 s.
4. Fasmer M. Etimologicheskii slovar' russkogo yazyka [Etymological Dictionary of the Russian Language]: v 4 tomakh / Maks Fasmer. – M.: Progress, 1987. – T. 3. – 832 s.
5. Etimolohichni slovnyk ukrains'koi movy [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]: v 7 tomakh / [ukladachi: R. Boldyrev, V. Kolomiets, A. Krytenko, O. Melnychuk, H. Pivtorak ta in.]. – K.: Naukova dumka, 2004. – T. 4. – 652 s.
6. Trubachov O. Etimologicheskii slovar' slavianskikh yazykov [Etymological Dictionary of Slavic Languages] / O. V. Trubachov. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1963. – 94 s.
7. Menges K. Etymologika / Karl Menges. – Columbia universitet: Hels, 1964. – 118 s.
8. Moiseienko V. Pro pokhodzhennia zvertannia "pan" [About the Origin of the "Pan" Appeal] / Moiseienko V. // Osvita rehionu [Region Education]. – 2011. – № 1. – S. 14–15.
9. Zelenyi Y. Liudy ne khochut buty ukraintsiamy [People Don't Want to Be Ukrainians] / Yurii Zelenyi // Country. – 2012. – № 113. – S. 41–42.
10. Serbenska O. Movnyi svit Ivana Franka: statti, rozdumy, materialy [Ivan Franko Linguistic World: Articles, Reflections, Materials] / O. A. Serbenska. – L.: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2006. – 372 s.
11. Franko I. Etnografichnyi zbirnyk. Halyts'ko-ruski narodni prypovidky [Ethnographic Collection. Halytsko-Russian Folk Proverbs] / I. Y. Franko. – T. II. – Rezhym dostupu: <http://www.elib.nplu.org>.
12. Dobrolozha H. Frazelohichni slovnyk hovirok Zhytomyrshchyny [Phraseological Dictionary of Zhytomyr Region Dialects] / H. M. Dobrolozha. – Zhytomyr: PP Tulovskiy, 2010. – 403 s.
13. Uzhcheko V. Frazelohichni slovnyk skhidnoslobozhanskykh i stepovykh hovirok Donbasu [Phraseological Dictionary of the Eastern Slobozhansky and Steppe Dialects of Donbas] / V. D. Uzhchenko. – Luhansk: Alma Mater, 2002. – 263 s.
14. Chabanenko V. Hartovane slovo. Postiini porivniannia v hovirkakh Nyzhnoi Naddniprianshchyny [Tempered Word. Constant Comparisons in the Dialects of Nyzhnia Nadnipryanshchyna] / V. A. Chabanenko. – Zaporizhzhia: Hart, 1995. – 164 s.

**Добролюба Г. М., Приймак А. Н. Ареальная фразеология как составная часть концептуального восприятия мира украинцами.**

*В статье выяснена роль ареальной фразеологии в изучении концептуальной картины восприятия мира украинцами; представлены разные типы описания и фиксации фразеологизмов; раскрыта роль ареальных фразеологизмов в формировании общеукраинского фразеологического фонда. Также в статье рассмотрены несколько аспектов изучения фразеологии и, в частности, принцип концепта, который предусматривает единство формы и содержания фразеологизма, его тесную взаимосвязь с реалиями культурной, бытовой, духовной и религиозной жизни украинцев.*

**Ключевые слова:** концепт, концепт пан, фразеологизм, ареальная фразеология, этимология, семантика.

**Dobroliozha G. M., Pryimak A. M. Areal Phraseology as a Component of the Conceptual Perception of the World by Ukrainians.**

*The article describes the role of the areal phraseology in the study of conceptual perception of the world view by Ukrainians; different types of phraseology description and fixation are presented; it is dealt with the meaning of the areal phraseologisms in an all-Ukrainian phraseological formation. Several aspects in phraseology study and, in particular, the notion of the concept, which involves the unity of the form and content of phraseology, its close connection with the realities of the cultural, domestic, spiritual and religious life of Ukrainians are examined as well.*

*Regional phraseologisms with the pan component, which operate on the territory of three Ukrainian dialects - south-western, northern and south-eastern are proposed. The article is concerned with polysemy, etymological versions of pan lexeme; the features of traditional and contemporary use of accost pan pani; the ideographic typical models with the pan component are shown; the frequency of using pan lexeme in various regions of Ukraine is noted as well.*

*It is specially noted the analysis of numerous phraseologisms with pan, pani, panskyi component, which fixed in "Etnografic collection. Galician-Russian folk-sayings" by Ivan Franko. Appellative pan has been extremely popular, as the tradition of its use has not been interrupted for centuries on the territory of Western Ukraine. Lexeme pan is used there as a polysemic word: 'host', 'title', 'article to a name or specialty'. Phraseologisms, which characterize all the defects of the person's character (greed, anger, falsehood, laziness, cruelty, indifference, betrayal, etc.) are formed depending on the semantics of the headword. Ivan Franko used different-sourced and -structured phraseologisms, made some historical intelligence to explain the reasons of some expressions. Much attention and analysis is given to phonetic spelling of phraseological units, some fixation spelling features of expressions according to the west Ukrainian grammar standards.*

*The analysis of the actual phraseological material permits to affirm, that the pan concept is extremely active used on the south-west Ukrainian language dialect territory and steadily extends to other language spans of our country; it becomes traditional everyday accost in communication between people; it is a specific ethno-cultural image, which is active in numerous proverbs, sayings, phraseological units, comparisons, carols and fairy tales.*

**Key words:** concept, concept pan, phraseologism, areal phraseology, semantics.